

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/65-4>
УДК 330.341.2:338.439(477)

Карпенко А. В.

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки та митної справи,
Національний університет «Запорізька політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5717-4349>

Гурбик Ю. Ю.

кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри економіки та готельно-ресторанного бізнесу,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7743-1042>

Карпенко Н. М.

кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри економіки та митної справи,
Національний університет «Запорізька політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9301-3649>

Karpenko Andrii

Dr.Sc. (Economics), Professor,
Professor of Department of economics and customs,
National University «Zaporizhzhia Polytechnic»

Hurbyk Yurii

PhD (Public Administration), Associate Professor,
Associate Professor of Department Economics and Hotel and Restaurant Business,
Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University

Karpenko Natalia

PhD (Public Administration), Associate Professor,
Associate Professor of Department of economics and customs,
National University «Zaporizhzhia Polytechnic»

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНО-ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В УКРАЇНІ

INSTITUTIONAL MAINTENANCE OF THE ACTIVITIES OF FOOD INDUSTRY ENTERPRISES IN UKRAINE

У статті виконано ґрунтовний та комплексний аналіз інституціонально-інституційного середовища, в якому відбувається діяльність підприємств харчової промисловості в Україні. Охарактеризовано нормативно-правову базу та міжнародні стандарти, що забезпечують функціонування підприємств харчової промисловості України (Конституція України, загальні та спеціальні Закони України, що регулюють відносини у харчовій промисловості, підзаконні нормативно-правові акти, система НАССР тощо). Досліджено макrorівневу інституційну систему регулювання сфери безпечності та якості харчових продуктів, а також інституційну систему державного контролю у сфері виробництва та обігу харчових продуктів. Встановлено, що важливим компонентом інституціонального забезпечення діяльності підприємств харчової промисловості є інститут санітарних заходів безпечності харчових продуктів та інститут гігієнічних вимог, визначено їх сутність та основні складові. Розроблено модель інституціонально-інституційного забезпечення діяльності підприємств харчової промисловості України.

Ключові слова: харчова промисловість, інститут, інституція, інституціонально-інституційне забезпечення, харчовий продукт, інституційна система, підприємство.

The article conducts a substantial and comprehensive analysis of the institutional environment in which the food industry operates in Ukraine. The regulatory framework and international standards, which ensure the functioning of food industry enterprises of Ukraine (Constitution of Ukraine, general and specific laws of Ukraine regulating relations in the food industry, by-laws, HACCP system, etc.), are described. It is studied the macro-level institutional system of the regulation of food safety and quality, as well as the institutional system of state control of food production and circulation. The research establishes that an important component of institutional support for the food industry is the institute of sanitary measures for food safety and the institute of hygienic requirements and determines their essence and main components. A model of institutional support for the food industry enterprises of Ukraine is developed.

Keywords: food industry, institute, institution, institutional support, food product, institutional system, enterprise.

Постановка проблеми. В сучасних складних постпандемічних умовах розвитку економіки України, особливого значення набуває процес удосконалення та реформування інституціонально-інституційного забезпечення підприємств харчової промисловості. Необхідні нові рецепти, підходи та загалом нова методологія, спроможна оперативно відповідати на поклики світового прогресу й вирішувати глобальні проблеми і кризи, які виникають в харчовій промисловості.

Сучасний розвиток підприємств харчової промисловості в Україні показує, що ефективність їх діяльності, на наш погляд, перш за все визначається досконалістю нормативно-правової бази, інституційної системи та й загалом рівнем правил поведінки, які формують інституціональне середовище в межах якого діють підприємства харчової промисловості.

Важливою складовою інституціонально-інституційного забезпечення є нормативно-правова база, яка визначає та регулює правові основи діяльності підприємств харчової промисловості в Україні. Тому необхідно комплексно і ґрунтовно проаналізувати стан правового регулювання харчових підприємств в нашій державі, в тому числі і процес управління їх діяльністю, а також виявити його недоліки та проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням та певним аспектам інституціонально-інституційного забезпечення діяльності підприємств харчової промисловості в Україні надається значна увага у дослідженнях вітчизняних вчених. Зокрема, серед останніх праць необхідно відзначити таких авторів: С. В. Маркова – вивчає стратегічні напрями розвитку інституціонально-інституційного управління життєзабезпечення діяльності підприємств харчової промисловості [1], О. Г. Римар та І. О. Мазуркевич – розглядають сучасні пріоритети державної політики щодо харчової промисловості та відмічають низку проблем розвитку підприємств харчової промисловості, в тому числі й неефективність нормативно-правового регулювання [2], Ю. Ю. Пустовіт – досліджує систему контролю у сфері харчової промисловості в умовах незалежності України, а також аналізує

основні етапи розвитку контролю на підприємствах харчової промисловості на прикладах нормативно-правових актів [3]. Проте необхідно зауважити, що на сьогодні серед українських учених немає комплексного наукового дослідження, в якому розглядалися у чіткій взаємодії основні інститути, що впливають на діяльність підприємств харчової промисловості з інституціями їх державного управління та контролю в умовах розвитку ринку харчових продуктів. Тому дане дослідження є своєчасним та актуалізує науковий інтерес до питань пов'язаних із забезпеченням діяльності харчових підприємств в Україні, як на державному, так і приватному рівнях.

Мета статті полягає у дослідженні інституціонально-інституційного забезпечення діяльності підприємств харчової промисловості в Україні та розробці комплексної моделі забезпечення їх діяльності у відповідному середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження інституціонально-інституційного забезпечення діяльності підприємств харчової промисловості в Україні, на нашу думку, доцільно розпочати з визначення сутності понять «інститут» та «інституція». Зазначені поняття в економічній науці найглибше досліджуються в межах інституціональної теорії, зародження якої припало на початок ХІХ ст., коли в США виник новий напрям економічної думки, так званий «старий» інституціоналізм (Т. Веблен, Дж. Р. Коммонс, У. К. Мітчелл). Сучасна інституціональна теорія має багато напрямів і течій, а об'єктом її дослідження виступають різні суспільні явища та процеси (традиції, звички, правила (норми) поведінки, право тощо) [4, с. 139].

Засновник інституціональної теорії Т. Веблен зазначає, що «інститутом» є «стійкі звички мислення, характерні для більшого співтовариства людей, які походять з інстинктів, звичок, традицій і соціальних норм» [5, с. 201]. Американський економіст, відомий представник нової економічної інституціональної теорії Д. Норт, визначає «інститут» як «правила гри в суспільстві або, точніше, придумані людьми обмеження, які спрямовують

людську взаємодію в певне русло» [6, с. 7]. Інші дослідники тлумачать поняття «інститут», як «сукупність, що складається з правил і зовнішнього механізму примушення індивідів до виконання усталених правил» [7, с. 26].

Отже, поняття «інститут» в економічній науці означає систему правил, які регламентують певні сфери діяльності підприємств, в тому числі й тих, що належать до харчової промисловості.

Аналіз наукової економічної літератури дає підстави стверджувати, що окремі вчені, які є представниками різних напрямків сучасної інституціональної теорії по суті ототожнюють поняття «інститут» та «інституція» (зокрема, Д. Норт, О. Вільямсон, Р. Коуз), а інші – розмежовують досліджувані поняття. Ми дотримуємося останньої позиції та вважаємо за доцільне розглядати в межах нашої проблематики «інститути» як правила поведінки (певні стандарти), а «інституції» – як певні соціальні організації (державний орган, підприємство тощо) [4, с. 140].

Основні засади інституціонального регулювання діяльності підприємств харчової промисловості закріплені в Конституції України [8], яка була прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року. Так, в Основному Законі України, встановлено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [8, ст. 3], саме тому процес управління діяльністю підприємств харчової промисловості повинен бути соціально спрямованим та екологічно безпечним.

У Конституції України встановлено, що її громадяни мають право на здійснення підприємницької діяльності, яка не заборонена законом: забезпечується з боку держави захист конкуренції у сфері підприємництва; не допускаються зловживання монополією становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція; держава захищає права споживачів, здійснюється контроль за якістю і безпечністю харчової продукції [8, ст. 42]. Окрім, цього регламентовано, що кожна людина нашої держави, має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: кожному громадянину України, гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів, а також право на її поширення; така інформація ніким не може бути засекречена [8, ст. 50].

Отже, Конституція України є основною правовою базою щодо закріплення та врегулювання відносин у сфері забезпечення

діяльності підприємств харчової промисловості. Проте, важливо відмітити, що в Основному Законі України визначено тільки загальні та концептуальні (найвищої юридичної сили) вектори регулювання діяльності підприємств харчової промисловості.

Подальше, більш конкретизовано та деталізовано інституціональне забезпечення діяльності підприємств харчової промисловості розкривається у інших нормативно-правових актах України. Визначальне місце серед них посідають закони України, що регулюють діяльність підприємств харчової промисловості, як загальної, так і спеціальної дії. Інституціональне забезпечення діяльності підприємств харчової промисловості правовими актами загальної дії реалізується на основі окремих законів, але з урахуванням особливостей, які прописані у законах спеціальної дії і в тих частинах, що їм не суперечать. Отже, об'єктом та предметом їх регулювання є як відносини у сфері харчової промисловості, так і інші суспільно-економічні відносини (табл. 1).

Закони спеціальної дії регулюють відносини безпосередньо у сфері управління діяльністю підприємств харчової промисловості. Серед них основним нормативно-правовим документом є Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» який регулює: механізм взаємодії між органами виконавчої влади, операторами ринку харчових продуктів; порядок щодо забезпечення безпечності та якості харчових продуктів, що виробляються, перебувають в обігу, ввозяться (пересилаються) на митну територію України та/або вивозяться (пересилаються) з неї [15].

На основі аналізу даного Закону, ми зробили макrorівневий інституційний механізм Центральних органів виконавчої влади у сфері державного регулювання безпечності та якості харчових продуктів (рис. 1).

Необхідно зазначити, що інституціонально-інституційне забезпечення діяльності підприємств харчової промисловості, окрім державних інституцій, базується і на діяльності ключового суб'єкту господарювання у галузі харчової промисловості – оператору ринку харчових продуктів. Даний суб'єкт, «провадить діяльність з метою або без мети отримання прибутку та в управлінні якого перебувають потужності, на яких здійснюється первинне виробництво, виробництво, реалізація та/або обіг харчових продуктів та/або інших об'єктів санітарних заходів» [15, ст. 1, п. 55]. Його структуру згідно чинного законодавства України можна представити наступним чином (рис. 2).

Таблиця 1

Закони України загальної дії, які забезпечують діяльність підприємств харчової промисловості в Україні

Закон України	Стисла характеристика
Цивільний кодекс України	Упорядковує договірні відносини у діяльності підприємств харчової промисловості, а також особисті немайнові та майнові відносини, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників [9].
Господарський кодекс України	Регулює правові основи господарювання в сучасних ринкових відносинах в Україні, забезпечує ріст ділової активності суб'єктів господарювання, сприяє розвитку підприємств харчової промисловості [10].
Податковий кодекс України	Регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів харчової промисловості, регламентує відповідальність за порушення податкового законодавства тощо [11].
Закон України «Про стандартизацію»	У діяльності підприємств харчової промисловості його застосування передусім торкається питань якості харчових продуктів, проте необхідно зауважити, що дія даного Закону не поширюється на санітарні заходи безпечності харчових продуктів [12].
Закон України «Про захист прав споживачів»	Регламентує відносини між споживачами харчових продуктів і операторами ринку харчових продуктів, встановлює права споживачів тощо [13].
Закон України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності»	Упорядковує правові та організаційні засади розроблення, прийняття та застосування технічних регламентів і передбачених ними процедур оцінки відповідності, а також здійснення добровільної оцінки відповідності на підприємствах харчової промисловості [14].

Рис. 1. Макрорівнева інституційна система регулювання сфери безпеки та якості харчових продуктів

Джерело: розроблено авторами за даними [15, ст. 5–7]

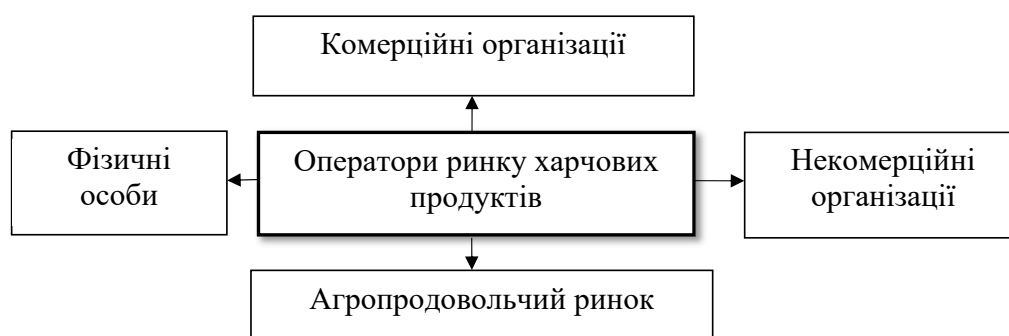

Рис. 2. Структура операторів ринку харчових продуктів

Джерело: розроблено авторами

Важливою складовою інституціонально-інституційного забезпечення діяльності підприємств харчової промисловості України є також здійснення державних контрольних (наглядових) дій, які регламентуються законом спеціальної дії. Зокрема, Закон України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, ветеринарну медицину та благополуччя тварин» регламентує організаційно-правові засади державного контролю, що здійснюється з метою перевірки дотримання підприємствами законодавства про зазначене вище [12], а також визначає систему контролю з боку держави виробництва та обігу харчових продуктів (рис. 3).

Окрім зазначеного, ґрунтовний аналіз інституціонального забезпечення діяльності підприємств харчової промисловості України дає підстави також виділити інститут санітарних заходів та інститут гігієнічних вимог.

Дослідники Т. Бондарев та Л. Сінічкіна спираючись на українське законодавство (а саме на Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» [17, ст. 1]) відмічають, що інститут санітарних заходів безпечності харчових продуктів – «це застосування нормативно-правових актів, вимог та процедур для захисту життя та здоров'я людей від ризику, що виникає від харчових домішок, забруднюючих речовин, токсинів або хвороботворних організмів у харчових продуктах» [18, с. 25]. Згідно з чинним законодавством України санітарні заходи розробляються, переглядаються та затверджуються Міністерством охорони здоров'я, Міністерством економіки, а також розробляються та здійснюються Держпродспоживслужбою, яка підпорядкована Міністерству економіки (рис. 4).

Ми погоджуємося з науковою думкою С. В. Маркової, яка визнає інститут гігієнічних

вимог та визначає його як «сукупність правових правил, положень та процедур, яких повинні дотримуватися підприємства харчової промисловості у процесі управління їх життєзабезпеченістю» [1, с. 339].

У законодавстві України визначено загальні гігієнічні вимоги щодо поводження з харчовими продуктами, які поділяються на: загальні вимоги до операторів ринку, які здійснюють первинне виробництво та ведення записів щодо забезпечення безпечності харчових продуктів; гігієнічні вимоги до потужностей; гігієнічні вимоги до транспортних засобів; гігієнічні вимоги щодо постачання води; гігієнічні вимоги до харчових продуктів; гігієнічні вимоги під час термічної обробки та інші [15, ст. 40–51].

Необхідно зазначити, що виконання гігієнічних вимог щодо безпечності та окремих показників харчових продуктів розробляються у вигляді методичних настанов об'єднаними операторами ринку та затверджуються відповідною інституцією державної влади [15, ст. 1. п. 39].

Знаковою подією у системі інституціонального забезпечення діяльності підприємств харчової промисловості було прийняття Верховною Радою України у грудні 2018 року (введений в дію 6 серпня 2019 року) Закону України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» [19], який визначив нові підходи до виробництва та реалізації харчових продуктів на основі застосування принципу публічності, відкритості та прозорості. Зазначений Закон України регламентує загальні принципи та вимоги щодо інформації про харчові продукти, яка надається споживачам, визначає обов'язки операторів ринку харчових продуктів до споживачів, а також встановлює перелік обов'язкової інформації щодо харчових продуктів (назва харчового продукту, фізичний стан харчового продукту, перелік та кількість інгредієнтів, країна походження або місце походження

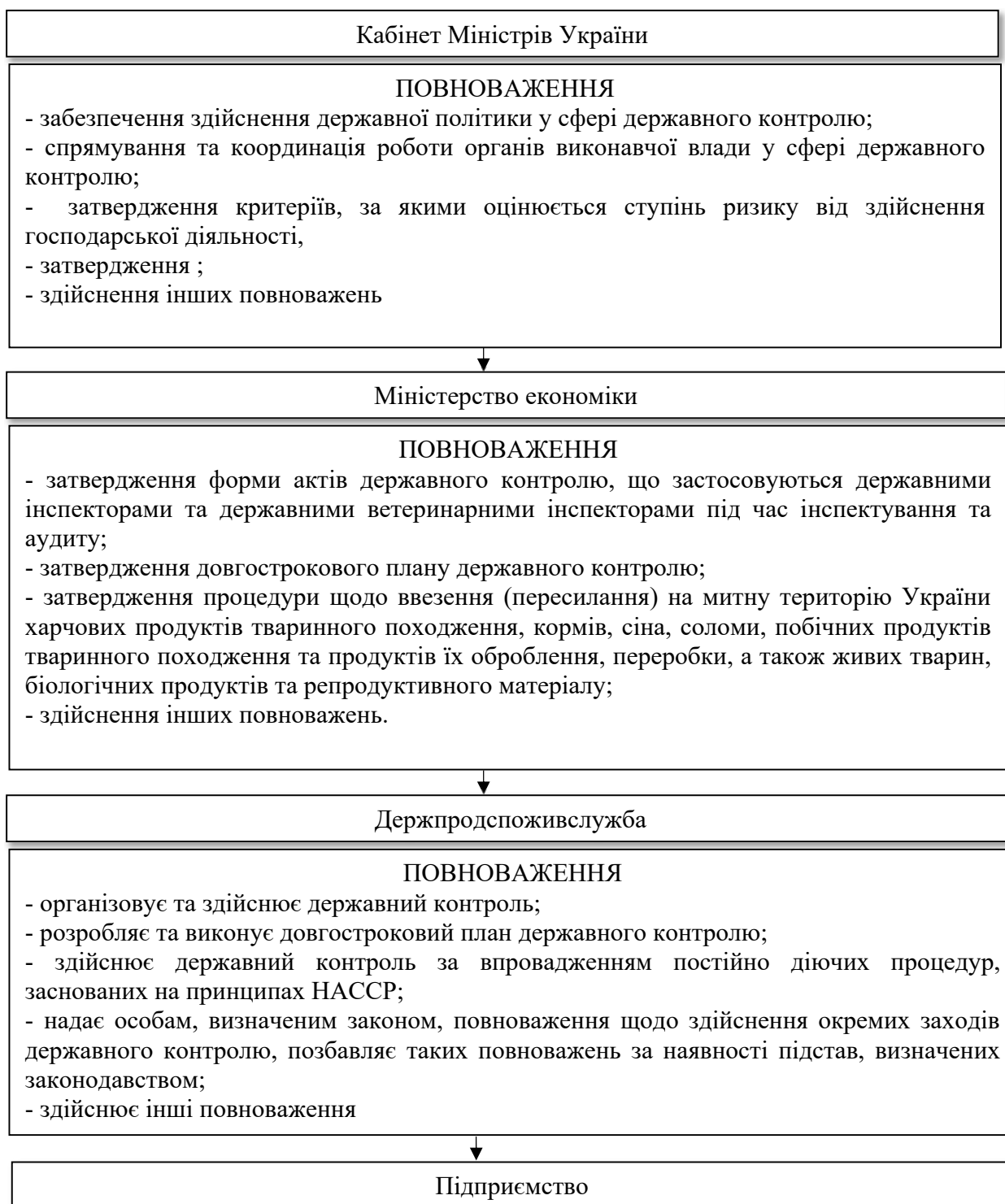

Рис. 3. Інституційна система державного контролю у сфері виробництва та обігу харчових продуктів

Джерело: розроблено авторами за даними [16, ст. 5–7]

тощо), відповідальність операторів ринку за порушення законодавства щодо надання споживачам інформації про харчові продукти тощо [19].

Важливими складовими інституційного забезпечення діяльності підприємств харчової промисловості є міжнародні

стандарти, впровадження та використання яких сприяє покращенню безпечності та якості харчових продуктів в Україні. Серед них необхідно відмітити наступні стандарти, які діють на ринках Європейського Союзу: Codex Alimentarius; НАССР; ISO 22000; IFS та інші аналогічні стандарти [20, с. 12].

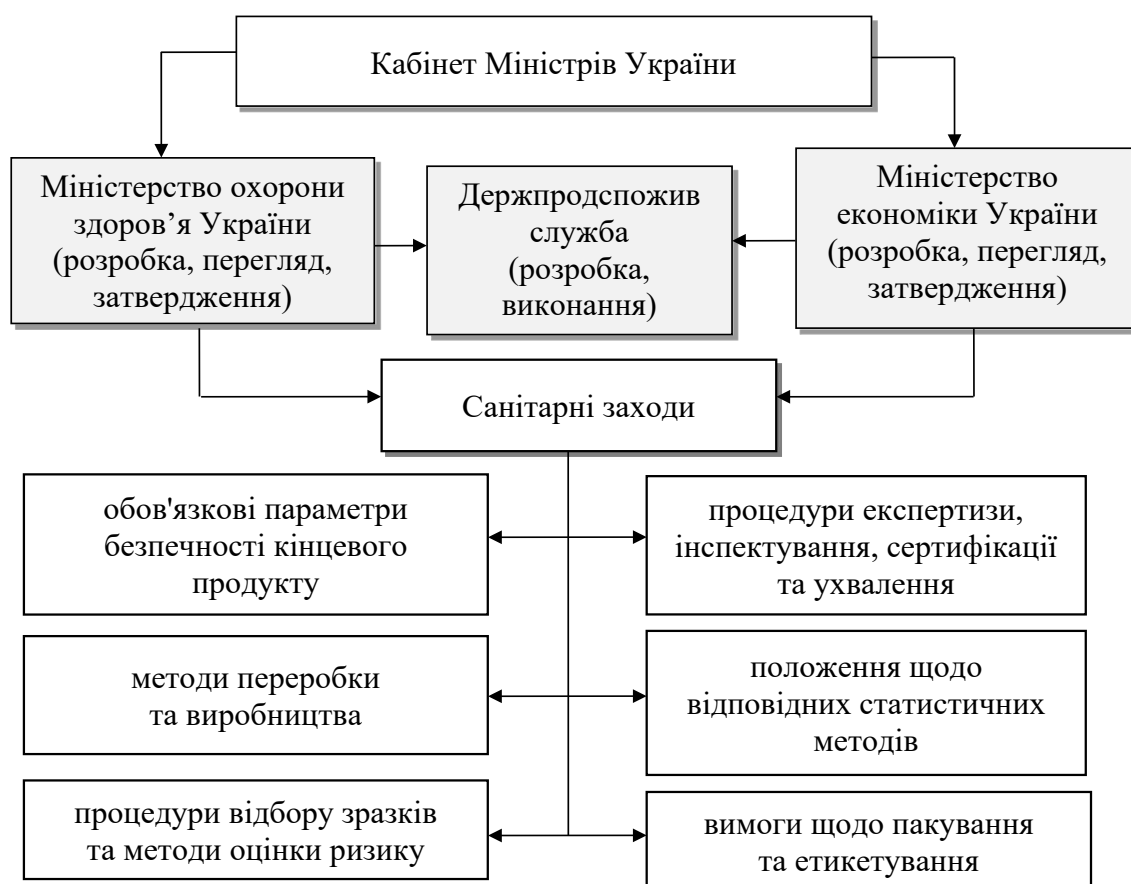

Рис. 4. Інститут санітарних заходів якості харчової продукції в Україні

Джерело: розроблено авторами за даними [15, ст. 15; 17, ст. 1]

Розглянемо більш детально систему НАССР, яка є обов'язковою в Україні для підприємств, що працюють на ринку харчових продуктів (з 2005 року впровадження даного міжнародного стандарту є обов'язковим для підприємств харчової промисловості, що діють в країнах Європейського Союзу).

Система НАССР (Hazard analysis and critical points control) – це послідовні та взаємопов'язані принципи та етапи (рис. 5), які входять в комплексну систему управління безпекою харчових продуктів [20, с. 14].

У чинному законодавстві України встановлено, що система НАССР здійснює ідентифікацію, оцінювання і контроль небезпечних факторів, які є визначальними для безпеки харчових продуктів [15, ст. 1. п. 81]. Вона не є автономною, а базується на системі заходів контролю, що складається з програм-передумов. Проте, потрібно зазначити, що сама система НАССР не гарантує безпеки харчових продуктів, а лише зменшує ризик виникнення випадків щодо загрози їх безпеки [21].

Інституціональні відносини у сфері діяльності підприємств харчової промисловості

врегульовані також і підзаконними нормативно-правовими актами, серед яких Укази Президента України, Постанови та Розпорядження Кабінету Міністрів України та Верховної Ради України, акти міністерств України та інших державних органів центральної виконавчої влади України тощо (табл. 2).

Окрім вищезазначених головних державних інституцій, відповідальних за регулювання та контроль діяльності підприємств харчової промисловості України у структурі виконавчої влади, важливу роль відіграє Міністерство аграрної політики та продовольства України. Адже у «Положенні про Міністерство аграрної політики та продовольства України», визначено, що дана державна інституція формує та реалізує, державну політику у сферах сільського господарства та з питань продовольчої безпеки держави, харчової і переробної промисловості тощо [28].

Загалом доцільно зазначити, що певну роль у регулюванні окремих аспектів харчової промисловості відіграють й інші Міністерства та центральні органи виконавчої влади України, адже досліджувана сфера включає в себе велике коло різних сфер суспільного життя,

Рис. 5. Загальна концепція системи НАССР

Джерело: розроблено авторами за даними [20, с. 15–20; 21]

а тому потребує всеохоплюючого впливу з боку інституцій державної влади. Так, зокрема, важливу роль у регулюванні діяльності підприємств харчової промисловості виконують: Міністерство фінансів України, яке регламентує порядок фінансування, кредитування та оподаткування підприємств харчової промисловості; Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, яке та реалізує державну політику у сфері охорони довкілля, екологічної безпеки, рибного та лісового господарств та ін.

Вагому роль у системі контролю за діяльністю підприємств харчової промисловості відіграють акредитовані лабораторії. Це інституції будь-якої форми власності, які можуть здійснювати свою діяльність в Україні, так і за її межами, акредитовані Національним органом України з акредитації (на

основі відповідності вимогам стандарту ISO/IEC 17025), іноземними органами акредитації (на основі набуття органом повного членства у Міжнародній організації із співробітництва в галузі акредитації лабораторій (ILAC) або діяльність якого відповідає вимогам стандарту ISO/IEC 17011) [16, ст. 1].

Інституціонально-інституційне забезпечення діяльності підприємств харчової промисловості України включає й інституції ринкового середовища. Зокрема, вагоме значення для вдосконалення практики підприємств харчової промисловості належить бізнес-асоціаціям (Рада з питань експорту продовольства, Торгово-промислова палата України, Європейська бізнес-асоціація, Американська торгова палата, Українська аграрна конфедерація, Асоціація «Український клуб аграрного бізнесу», Аграрний союз України, Українська рада

Таблиця 2

**Підзаконні нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади
щодо регулювання діяльності підприємств харчової промисловості України**

Назва, дата прийняття та номер документа	Короткий зміст документа	Видавець
Постанова від 03.02.2021 року № 80 «Про затвердження плану дій за надзвичайних обставин, пов'язаних із харчовими продуктами та кормами» [22]	встановлює заходи, що підлягають невідкладному здійсненню у тому випадку, коли харчові продукти безпосередньо або через довілля становлять загрозу для здоров'я людини, яку не можна усунути або зменшити до прийняттого рівня шляхом здійснення звичайних заходів.	Кабінет Міністрів України
Розпорядження від 10 липня 2019 року № 588-р. «Про схвалення Стратегії розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 року» [23]	забезпечення активної присутності України на світовому ринку продовольства, зважаючи на зростаючий зовнішній попит та наявність нереалізованого експортного потенціалу галузі за умови неодмінного дотримання вимог щодо забезпечення продовольчої безпеки країни.	Кабінет Міністрів України
Наказ від 01.10.2012 року № 590 «Про затвердження Вимог щодо розробки, впровадження та застосування постійно діючих процедур, заснованих на принципах Системи управління безпечністю харчових продуктів (НАССР)» [21]	регламентує положення щодо запровадження операторами ринку харчових продуктів програм-передумов; розробки постійно діючих процедур, заснованих на принципах НАССР; застосування спрощеного підходу із застосування системи НАССР для певних операторів ринку.	Міністерство аграрної політики та продовольства України
Наказ від 24.04.2020 року № 784 «Про затвердження Правил застосування спрощеного підходу до розроблення, запровадження та використання постійно діючих процедур, заснованих на принципах НАССР)» [24]	визначає сутність та умови застосування спрощеного підходу до розроблення, запровадження та використання постійно діючих процедур, заснованих на принципах НАССР, а також види потужностей, на яких він може застосовуватися	Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України
Наказ від 15.05.2020 року № 1145 «Про затвердження Вимог до тверджень про поживну цінність харчових продуктів та тверджень про користь для здоров'я харчових продуктів» [25]	Розкривається застосування вимоги до тверджень про поживну цінність та тверджень про користь для здоров'я, що використовується у маркуванні, представленні або рекламі, призначених для кінцевого споживача харчових продуктів, які виробляються в Україні, перебувають в обігу, ввозяться (пересилаються) на митну територію України.	Міністерство охорони здоров'я України
Наказ від 22.05.2020 року № 1238 «Про внесення змін до Державних гігієнічних правил і норм «Регламент максимальних рівнів окремих забруднюючих речовин у харчових продуктах» [26]	Встановлює максимально допустимі рівні окремих забруднюючих речовин у харчових продуктах. А також зазначає, що державні санітарні правила і норми застосовуються для всіх операторів ринку харчових продуктів, які здійснюють первинне виробництво, виробництво, реалізацію та/або обіг харчових продуктів, зазначених у Максимально допустимих рівнях окремих забруднюючих речовин у харчових продуктах .	Міністерство охорони здоров'я України
Наказ від 23.03.2021 року № 601 «Про затвердження Правил поводження з продуктами, ввезеними (пересланими) на митну територію України як торговельні (виставкові) зразки або об'єкти наукових досліджень» [27]	Правила поширюються на фізичних та юридичних осіб, які здійснюють ввезення (пересилання) на митну територію України продуктів, що ввозяться (пересилаються) як торговельні (виставкові) зразки або об'єкти наукових досліджень.	Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України

бізнесу тощо), важливою є роль науково-освітніх закладів (Українська лабораторія якості та безпечності продукції АПК, Національний університет біоресурсів і природокористування України, Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, Національний дослідницький центр «Інститут аграрної економіки», Інститут економіки та прогнозування НАН України тощо), а також інші українські та міжнародні неурядові організації («Центр розвитку сільських територій», «Клуб бізнес-громади», «Ліга захисту бізнесу», Проекти International Finance Corporation (IFC), USAID, Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), FAO, Офіс Ефективного Регулювання (BRDO), Deutsche Gesellschaft Für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, Швейцарське Бюро Співробітництва в Україні (SECO) (провайдери технічної підтримки).

Отже, загальна модель інституціонально-інституційного забезпечення діяльністю підприємств харчової промисловості України є доволі розгалуженою (рис. 6).

Висновки. Незважаючи на сучасне реформування харчової промисловості України на основі впровадження у дію міжнародних стандартів які удосконалюють систему управління підприємств та якість і безпеку харчових продуктів, інституціонально-інституційне забезпечення діяльності підприємств харчової промисловості на жаль має цілий ряд, на наш погляд ключових проблем, які невідкладно потрібно вирішити на інституціональному та інституційному рівнях.

По-перше, необхідно удосконалити інституціональне забезпечення діяльності підприємств харчової промисловості, шляхом впровадження наступних правових актів:

Рис. 6. Модель інституціонально-інституційного забезпечення діяльності підприємств харчової промисловості України

Джерело: розроблено авторами

Законів України – «Про продовольчу безпеку України», «Про упаковку та відходи упаковки», «Про загальну безпеку продукції», «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2030 року», «Стратегію розвитку харчової промисловості на період до 2030 року» (на рівні Постанови Кабінету Міністрів України) тощо. Окрім цього ґрунтовний аналіз чинного Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини», показав, що багато його положень застаріли та не відповідають сучасній інституціональній системі державного регулювання харчової промисловості. Так, зокрема в ньому зазначаються інституції, які в даний час не функціонують (реорганізовані) в Україні – а саме: Державна санітарно-епідеміологічна служба України, Державна служба ветеринарної медицини України [17, ст. 4, ст. 5, ст. 6, ст. 7] Національна Комісія України з Кодексу Аліментаріус [17, ст. 8] тощо.

По-друге оптимізувати систему інституційного забезпечення діяльності підприємств харчової промисловості (насамперед на макрорівні). На сьогодні безпосередній

процес державного регулювання харчової промисловості, покладено на чотири інституції Міністерство економіки України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство аграрної політики та продовольства, Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів. Це призводить до частого дублювання їх повноважень, певної неузгодженості та інституційного дисбалансу у процесі регулювання діяльності підприємств харчової промисловості. Також вбачаємо структурну нераціональність управлінських рішень щодо підпорядкування Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів Міністерству економіки України. На наш погляд, оскільки в Україні існує Міністерство аграрної політики та продовольства, то раціонально державні інституції, які регулюють та контролюють відносини щодо розвитку харчової промисловості, безпеки та якості харчових продуктів відносити у підпорядкування саме до цього Міністерства. Адже аграрне виробництво та харчова промисловість тісно пов'язані між собою та визначають продовольчу безпеку в Україні.

Список використаних джерел:

1. Маркова С. В. Стратегічні напрями розвитку інституціонально-інституційного управління життєзабезпечення діяльності підприємств промисловості. *Український журнал прикладної економіки*. 2021. Т. 6. № 1. С. 337–343.
2. Римар О. Г., Мазуркевич І. О. Проблеми та перспективи розвитку харчової промисловості України. *Економіка та держава*. 2021. № 3. С. 66–70.
3. Пустовіт Ю. Ю. Контроль (нагляд) у сфері харчової промисловості: генезис ключових понять. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 1. С. 100–104.
4. Мерзляк А. В., Гурбик Ю. Ю. Інституціональний механізм державного регулювання рекреаційно-туристичної сфери України: сутність та складові. *Право та державне управління*. 2013. № 4 (13). С. 138–146.
5. Веблен Т. Теория праздного класса. Москва : Прогресс, 1984. 368 с.
6. Норт Д. Институциональные изменения: рамки анализа. *Вопросы экономики*. 1997. № 3. С. 6–17.
7. Ткач А. А. Институциональна економіка. Нова інституціональна економічна теорія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 304 с.
8. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
9. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
10. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
11. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
12. Про стандартизацію: Закон України від 05.06.2014 № 1315-VII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text>.
13. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>.
14. Про технічні регламенти та оцінку відповідності: Закон України від 15.01.2015 № 124-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-19#Text>.
15. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23.12.1997 № 771/97-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

16. Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, ветеринарну медицину та благополуччя тварин: Закон України від 18.05.2017 р. № 2042-VIII Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2042-19#Text>.

17. Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини»: закон України 06.09.2005 р. № 2809-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2809-15#Text>.

18. Бондарев Т. Б., Сінічкіна Л. В. Харчова промисловість: засади правового регулювання в Україні. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=nu9tBgAAQBAJ&lpg=PP1&hl=uk&pg=PP1#v=thumbnail&q&f=false>.

19. Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів: Закон України від 06.12.2018 р. № 2639-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2639-19#Text>.

20. Загальний огляд впровадження стандартів з якості та безпеки харчових продуктів. Київ, Берлін. 2021. 91 с.

21. Про затвердження Вимог щодо розробки, впровадження та застосування постійно діючих процедур, заснованих на принципах Системи управління безпечністю харчових продуктів (НАССР): Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 01.10.2012 р. № 590 / Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1704-12#Text>.

22. Про затвердження плану дій за надзвичайних обставин, пов'язаних із харчовими продуктами та кормами: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.02.2021 № 80 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80-2021-п#Text>.

23. Про схвалення Стратегії розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 588-р / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2019-р#Text>.

24. Про затвердження Правил застосування спрощеного підходу до розроблення, запровадження та використання постійно діючих процедур, заснованих на принципах системи аналізу небезпечних факторів та контролю у критичних точках (НАССР): Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 24.04.2020 № 784 / Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0427-20#Text>.

25. Про затвердження Вимог до твердження про поживну цінність харчових продуктів та тверджень про користь для здоров'я харчових продуктів: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 15.05.2020 р. № 1145 / Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0745-20#Text>.

26. Про внесення змін до Державних гігієнічних правил і норм «Регламент максимальних рівнів окремих забруднюючих речовин у харчових продуктах»: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 22.05.2020 р. № 1238 / Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0684-20#Text>.

27. Про затвердження Правил поводження з продуктами, ввезеними (пересланими) на митну територію України як торговельні (виставкові) зразки або об'єкти наукових досліджень: Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 23.03.2021 № 601 / Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0459-21#Text>.

28. Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України»: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 листопада 2015 р. № 1119 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1119-2015-%D0%BF#Text>.

References:

1. Markova S. V. (2021) Stratehichni napryamy rozvytku instytutsional'no-instytutsiynoho upravlinnya zhyttyezabezpechennya diyal'nosti pidpryyemstv promyslovosti [Strategic directions of development of institutional management of life support of activity of the enterprises of the industry]. *Ukrainian Journal of Applied Economics*, vol. 6, no. 1, pp. 337–343.

2. Rymar O. H., Mazurkevich I.O. (2021) Problemy ta perspektyvy rozvytku kharchovoyi promyslovosti Ukrayiny [Problems and perspectives of development of food industry of Ukraine]. *Economy and state*, no. 3, pp. 66–70.

3. Pustovit Y. Y. (2021) Kontrol' (nahlyad) u sferi kharchovoyi promyslovosti: henezys klyuchovykh ponyat' [Control (inspection) in sphere of the food industry: the genesis of key concepts]. *Current issues of domestic jurisprudence*, no. 1, pp. 100–104.

4. Merzliak A. V., Hurbyk Yu. Yu. (2013) Instytutsional'nyy mekhanizm derzhavnogo rehulyuvannya rekreatsinyo-turystychnoyi sfery Ukrayiny: sutnist' ta skladovi [Institutional mechanism of state regulation of recreational and tourist sphere of Ukraine: essence and components]. *Law and public administration*, no. 4 (13), pp. 138–146.

5. Veblen T. (1984) Teoryya prazdnogo klassa [Theory of idle class]. Moskva: Progress. (in Russian)

6. North D. (1997) Ynstytutsyonal'nye yzmenenyuya: ramky analiza [Institutional changes: frameworks of analysis]. *Issues of economics*, no. 3, pp. 6–17.
7. Tkach A. A. (2007) Instytutsional'na ekonomika. Nova instytutsional'na ekonomichna teoriya [Institutional Economics. New institutional economic theory]. Kyiv: Center of Educational Literature. (in Ukrainian)
8. Konstytutsiya Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnya 1996 r. № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996 № 254k / 96-VR]. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (in Ukrainian)
9. Tsyvil'nyy kodeks Ukrainy vid 16.01.2003r. № 435-IV [The Civil Code of Ukraine of January 16, 2003. № 435-IV]. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>. (in Ukrainian)
10. Hospodars'kyi kodeks Ukrainy vid 16 sichnya 2003 r. № 436-IV [Economic Code of Ukraine of January 16, 2003 № 436-IV]. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>. (in Ukrainian)
11. Podatkovyy kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 r. № 2755-VI [Tax Code of Ukraine of 02.12.2010 № 2755-VI]. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>. (in Ukrainian)
12. Pro standartyzatsiyu: Zakon Ukrainy vid 05.06.2014 № 1315-VII [About standardization: Law of Ukraine of 05.06.2014 № 1315-VII]. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text>. (in Ukrainian)
13. Pro zakhyst prav spozhyvachiv: Zakon Ukrainy vid 12.05.1991 № 1023-XII [About protection of rights of consumer: Law of Ukraine of 12.05.1991 № 1023-XII]. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>. (in Ukrainian)
14. Pro tekhnichni rehlamenti ta otsinku vidpovidnosti: Zakon Ukrainy vid 15.01.2015 № 124-VIII [About technical regulations and assessment of liability: Law of Ukraine of 15.01.2015 № 124-VIII]. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-19#Text>. (in Ukrainian)
15. Pro osnovni pryntsypy ta vymohy do bezpechnosti ta yakosti kharchovykh produktiv: Zakon Ukrainy vid 23.12.1997 № 771/97-VR [About the main principles and requirements for food safety and quality: Law of Ukraine of 23.12.1997 № 771/97-VR]. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80#Text>. (in Ukrainian)
16. Pro derzhavnyy kontrol' za dotrymannyam zakonodavstva pro kharchovi produkty, kormy, pobichni produkty tvarynnoho pokhodzhennya, veterynarnu medytsynu ta blahopoluchchya tvaryn: Zakon Ukrainy vid 18.05.2017 r. № 2042-VIII [About state control over compliance with the legislation on food, feed, by-products of animal origin, veterinary medicine and animal welfare: Law of Ukraine of 18.05.2017 № 2042-VIII]. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2042-19#Text>. (in Ukrainian)
17. Pro vnesennya zmin do Zakonu Ukrainy «Pro yakist' ta bezpeku kharchovykh produktiv ta prodovol'choyi syrovyny: zakon Ukrainy 06.09.2005 r. № 2809-IV [About making changes to the Law of Ukraine “About the Quality and Safety of Food Products and Food Raw Materials: Law of Ukraine of September 6, 2005 № 2809-IV]. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from: <https://law.rada.gov.ua/laws/show/2809-15#Text>. (in Ukrainian)
18. Bondariev T. B., Sinichkina L. V. Kharchova promyslovist': zasady pravovoho rehulyuvannya v Ukraini [Food industry: principles of legal regulation in Ukraine]. Available at: <https://books.google.com/books?Id=nu9tBgAAQBAJ&lpg=PP1&hl=uk&pg=PP1#v=thumbnail&q&f=false>.
19. Pro informatsiyu dlya spozhyvachiv shchodo kharchovykh produktiv: Zakon Ukrainy vid 06.12.2018r. № 2639-VIII [About information for consumers as for food: Law of Ukraine of 06.12.2018 № 2639-VIII]. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2639-19#Text>. (in Ukrainian)
20. Zahal'nyy ohlyad vprovadzhennya standartiv z yakosti ta bezpeky kharchovykh produktiv [General overview of the implementation of standards of food quality and safety]. Kyiv, Berlin. (in Ukrainian)
21. Pro zatverdzhennya Vymoh shchodo rozrobky, vprovadzhennya ta zastosuvannya postiyno diyuchykh protsedur, zasnovanykh na pryntsypakh Systemy upravlinnya bezpechnistyu kharchovykh produktiv (NASSR): Nakaz Ministerstva ahraryoi polityky ta prodovol'stva Ukrainy vid 01.10.2012 № 590 [About approval of the Requirements for the development, implementation and application of active procedures based on the principles of the Food Safety Management System (NASSR): Order of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine dated 01.10.2012 № 590]. Ministerstvo ahraryoi polityky ta prodovol'stva Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1704-12#Text>. (in Ukrainian)
22. Pro zatverdzhennya planu diy za nadzvychaynykh obstavyn, pov'yazanykh iz kharchovymy produktamy ta kormamy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.02.2021 № 80 [About approval of the action plan for emergencies related to food and feed: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 03.02.2021 № 80]. Kabinet Ministriv Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80-2021-п#Text>. (in Ukrainian)
23. Pro skhvalennya Stratehiyi rozvytku eksportu produktsiyi sil's'koho hospodarstva, kharchovoyi ta pererobnoyi promyslovosti Ukrainy na period do 2026 roku: Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 10 lypnya 2019 r. № 588-r [About approval of the Strategy of the development of exports of agriculture,

food and processing industries of Ukraine until 2026: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of July 10, 2019 № 588-r]. Kabinet Ministriv Ukrainy Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2019-p#Text>. (in Ukrainian)

24. Pro zatverdzhennya Pravyl zastosuvannya sproshchenoho pidkhodu do rozroblennya, zaprovadzhennya ta vykorystannya postiyno diyuchykh protsedur, zasnovanykh na pryntsyypakh systemy analizu nebezpechnykh faktoriv ta kontrolyu u krytychnykh tochkakh (NASSR): Nakaz Ministerstva rozvytku ekonomiky, torhivli ta sil's'koho hospodarstva Ukrainy vid 24.04.2020 № 784 [About approval of the Rules of application of the simplified approach to the development, implementation and use of active procedures based on the principles of the system of analysis of dangerous factors and control at critical points (NASSR): Order of the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine from 24.04.2020 № 784]. Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torhivli ta sil's'koho hospodarstva Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0427-20#Text>. (in Ukrainian)

25. Pro zatverdzhennya Vymoh do tverdzen' pro pozhyvnu tsinnist' kharchovykh produktiv ta tverdzen' pro koryst' dlya zdorov'ya kharchovykh produktiv: Nakaz Ministerstva okhorony zdorov'ya Ukrainy vid 15.05.2020 r. № 1145 [About approval of the Requirements for claims on the nutritional value of food and claims on the health of benefits of food: Order of the Ministry of Health of Ukraine dated 15.05.2020 № 1145]. Ministerstvo okhorony zdorov'ya Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0745-20#Text>. (in Ukrainian)

26. Pro vnesennya zmin do Derzhavnykh hihiyenichnykh pravyl i norm «Rehlament maksimal'nykh rivniv okremykh zabrudnyuyuchykh rehovyn u kharchovykh produktakh: Nakaz Ministerstva okhorony zdorov'ya Ukrainy vid 22.05.2020 r. № 1238 [About making changes to the State Hygienic Rules and Norms "Regulations on Maximum Levels of Certain pollutants in Food Products: Order of the Ministry of Health of Ukraine of 22.05.2020 № 1238]. Ministerstvo okhorony zdorov'ya Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0684-20#Text>. (in Ukrainian)

27. Pro zatverdzhennya Pravyl povodzhennya z produktamy, vvezenyymi (pereslanymi) na mytnu terytoriyu Ukrainy yak torhovel'ni (vystavkovi) zrazky abo ob'yekty naukovykh doslidzhen': Nakaz Ministerstva rozvytku ekonomiky, torhivli ta sil's'koho hospodarstva Ukrainy vid 23.03.2021 № 601 [About approval of the Rules of treatment of products imported (shipped) into the customs territory of Ukraine as trade (exhibition) samples or objects of scientific research: Order of the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine dated 23.03.2021 № 601]. Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torhivli ta sil's'koho hospodarstva Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0459-21#Text>. (in Ukrainian)

28. Polozhennya pro Ministerstvo ahrarnoyi polityky ta prodovol'stva Ukrainy»: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25 lystopada 2015 № 1119 [Regulations about the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine ": Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of November 25, 2015 № 1119]. Kabinet Ministriv Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1119-2015-%D0%BF#Text>. (in Ukrainian)